

Philippos II reformid ja Aleksandri armee struktuur

Art Johanson

Sissejuhatus

Eelmise sajandi jooksul on sõjanduse areng olnud ajaloolises perspektiivis enneolematu, sest industriaalajastul tekkis riikidel võimekus massiarmeede värbamiseks, väljaõppeks ja tööstuslik potentsiaal tagas armeede varustatuse. Tööstusliku arenguga kaasnes tehnoloogiline edemine, mis võimaldas sõjalise mõtte ümberdefineerimist ja uuendusi.

Katsudes kirjeldada 19. sajandi eelseid muudatusi, saame neid eristada kümnendite ja isegi sajandite lõikes, kuid 20. sajandil teeme seda juba aastate kaupa. Näiteks Teise maailmasõja lõpus levinud arusaamad sõjapidamisest erinesid tunduvalt sõja alguse teadmistest, seda nii varustuse kui ka armeeüksuste taktikalise kontseptsiooni osas. Aga näiteks Vana-Roomas Mariuse reformi läbinud leegionid püsisid sarnastena sajandeid.

Maailma sõjaajaloolises kontekstis on Vana-Kreekas 4. sajandil eKr¹ aset leidnud sõjanduslikud muudatused olnud epohhi rajavad, nende järgi moodustatud armeed hakkasid iseloomustama hellenismiajastu kuningriikide sõjavägede struktuuri ja taktikat kuni roomlaste invasioonini 1. sajandil. Eelkõige neist lähtudes reformis Makedoonia kuningas

---

¹ Edaspidi on kõik aastad enne Kristust jäetud eraldi märkimata, välja tuuakse aastaarvud pKr.

Philippos II² oma armee, mille eesotsas ta alistas suuremad Kreeka linnriigid. Linnriikide alistamine oli eelduseks sõjakäiguks Pärsia vastu, mille viis uuenduslikku armeega läbi Philippose poeg Aleksander III, meile paremini tuntud kui Aleksander Suur.³ Võib julgelt väita, et antud sõjaretk poleks saavutanud sellist mastaapi, kui Kreeka sõjanduses poleks 4. sajandil muutusi toimunud. Käesolevas artiklis on eelkõige käsitletud tähtsamaid taktikalisi arenguid Kreeka linnriikide armeedes enne Makedoonia kuningriigi esilekerkimist Kreeka kultuuriruumis.

Antiikallikates on Philippose reforme maininud üldsõnaliselt — kaasaegeed (v.a Demosthenes) nendest ei kirjutanud. Seega saab Makedoonia armee uuendusi uurida varasemate ja hilisemate sõjavägede kirjelduste taustal. Enim informatsiooni on pärit Arrianoselt ja Diodoroselt. Artiklis on kirjeldatud Philippose eelkäijaid, antiikajaloolaste hinnanguid Philippose reformidele, reformide olemust, samuti tutvustatakse Aleksandri juhtimise all võidelnud väeliike. Põhjalikumalt on käsitletud reformitud väeliikides tehtud muudatusi.

Philippose eelkäijad

Varasemast kiiremad muudatused Vana-Kreeka sõjakunstis hakkasid toimuma Peloponnesose sõja ajal ja 4. sajandil, mil lahinguväljal domineerivale klassikalisele faalanksile lisandusid eriotstarbega üksuseid ning laialdasemalt hakkas levima palgasõjaväe kasutamine. Sõjanduspraktikas tõi see peamiselt kaasa väeosade liikumis- ja manööverdusvõime suurenemise ning eri liiki väeosade tõhusama koostöö.⁴ Järgnevate

---

² Elas aastatel 382–336, võimul 359–336.

³ Elas aastatel 356–323, võimul 336–323.

⁴ Klassikalise faalanksi võidukäik toimus peamiselt Kreeka–Pärsia sõdade ajajärgul ning seda ajastut iseloomustab Maratoni lahing (Herodotos VI). Allakäik saabus seoses Peloponnesose sõjaga, näitena kokkupõrkest faalanksi ja kergejalaväelaste vahel tuuakse lahingut Sphakteria saarel (Thucydides 1991, IV 29–36). Herodotus. With an English translation by A. D. Godley. Vol. III: Books V–VII. (Loeb Classical Library, 117–120.) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1982. Thucydides: History of the Peloponnesian War. With an English translation by Charles Forster Smith. Books I– II. (Loeb Classical Library, 108.) Cambridge, Massachusetts; London: Harvard University Press, 1991.

näidete abil püütakse selgitada muudatusi Kreeka sõjanduses, mida saab pidada Philippose reformide eelkäijateks.

Ateena palgasõdurist väejuht Iphikrates võttis kasutusse viskeodadega varustatud jalaväelaste üksused. Sel moel relvastatud mehi hakati nende omapärase kilbi tõttu kutsuma *peltast'ideks*.⁵ *Peltast'id* suutsid vahelduvate maastikuvormidega territooriumil faalanksi vastu edukalt sõidida⁶ ja kombineeritult faalanksiga olid nad võimelised võitma vähem mobiilsemat raskejalaväge. Muuhulgas on selle tõestuseks võit spartalaste üle Sikyoni juures.⁷ Iphikratesel oli selge arusaam eriotstarbeliste väeliikide koostööst, mida Plutarchos kajastab piltliku võrdluse kaudu — Iphikrates pidas kergejalaväge armee käteks, ratsaväge jalgadeks, faalanksit nii kehaks kui ka turviseks ning väejuhti ehk strateegi sõjaväe peaks.⁸ Tema üksuste omavahelist koostööd ja marsikiirust täius-tati regulaarse väljaõppe kaudu.⁹ Arengut sõjanduses näitab erinevate väeliikide ühine kasutamine, arusaam selle tähtsusest. Oluline roll oli veel sõdurite regulaarsel väljaõppel, mis aga eeldas juba sõjanduslikku professionaalsust.

Enne Philippost oli Kreekas kaks tuntud väejuhti, kes ühendasid edukalt ja varasemast ulatuslikumalt erinevate väeliikide koostööd lahinguväljal: Dionysios I Sürakuusast ja Iason Pheraist. Dionysios kasutas varasemast enam jalaväe toetuseks ratsaväge.¹⁰ Tema ajal leidis aset ka piiramistehnika märkimisväärne areng.¹¹ Antud teemaga tegelenud ajaloolased J. B. Bury ja K. F. Stroheker väidavad, et Dionysios oli oma

---

⁵ Xenophon. *Anabasis*. With an English translation by Carleton L. Brownson. Vol. III: Books I–VII. (Loeb Classical Library, 90.) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1980, V 2. 27–3; August Friedrich von Pauly. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Bd. XIX Stuttgart: Metzler, 1938, lk 406.

⁶ Xenophon. *Hellenica*. With an English translation by Carleton L. Brownson. Vol. I: Books I–IV. (Loeb Classical Library, 88.) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1985, IV 5. 11–17.

⁷ *Ibid.*

⁸ Plutarch. *Lives*. With an English translation by Bernadotte Perrin. Vol. V: Algesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus. (Loeb Classical Library, 102.) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1968. II 1.

⁹ Xenophon 1985, VI 2.32.

¹⁰ Diodorus of Sicily. Books 16, 66–95 and 17. Translation by C. Bradford Welles. Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1983, XIV 72; XIV 43. 1–5.

¹¹ *Ibid.*, XIV 42. 1–2; XIV 50. 4.

uuendustega Makedoonia armee oluliseks eelkäijaks.¹² Iasoni, Philippos II ühe eeskuju käsutuses oli 20 000 hopliiti ehk raskerelvastuses jalaväelast, 8 000 ratsaväelast, 6 000 palgasõdurit ning „piisavalt *peltast*’e võitlemaks terve maailmaga”.¹³ Selles armees oli ratsaväelaste suhe hopliitidega kaks viiele, mis näitab nende tähtsuse kasvu Kreekas. Iasoni sõjavägi oli hästi distsiplineeritud, millest annab tunnistust kiire liikumisvõime.¹⁴ Xenophoni *Hellenicas* on mainitud:

Paljudes linnades nähti teda (s.t Iasonit) enne, kui jõudis kohale teade tema tulekust.¹⁵

Philippos II reformidest

Makedoonia armeed pole enne tema esiletõusu 4. sajandi teisel poolel ajalooallikates kuigi palju mainitud. Thukydides kirjutab sellest seoses 429. aastal toimunud traaklaste sissetungiga Makedooniasse.¹⁶ Ta kiidab ratsaväelasi, kes kandsid turvist ning lahingusse sööstes võitsid alati. Jalavägi aga olnud liialt nõrk ja seda ei sõandanud kuningas Perdikkas traaklaste vastu võitlusesse saata.¹⁷ Varasemast ajast tugeva ratsaväe olemasolu andis hea eelduse suurema võitlusvõimega armee loomiseks — Aleksander Suur võitiski oma tähtsamad välilahingud raskeratsaväe oskuslikele ja murrangulistele rünnakutele toetudes, samal ajal kui jalavägi hoidis vastast tagasi. Ühed sisukamad laused, mis antiikallikates Philippose reformide kohta leidub, on kirjutatud Diodoros:

Ta (Philippos) tugevdas nende moraali ja olles täiendanud vägede struktuuri ja varustanud mehed sobivate relvadega, hakkas ta relvis meestele korraldama kindlaid manöövreid ning võistluslikke harjutusi. Sealjuures juurutas ta faalanksi tervikliku rivikorra ja varustuse, imiteerides lähi-

¹² John Bagnell Bury. *A History of Greece: To the Death of Alexander the Great*. London: Macmillan, 1931, lk 659; Karl Friedrich Stroheker. *Dionysios I: Gestalt und Geschichte des Tyrannen von Syrakus*. Wiesbaden: Steiner, 1958, lk 66.

¹³ Xenophon 1985, VI 1. 19.

¹⁴ *Ibid.*, VI 1. 15.

¹⁵ *Ibid.*, VI 4. 21.

¹⁶ Thucydides 1991, II 100.

¹⁷ *Ibid.*

distantstil võitlemist kokkusurutud kilpidega, nagu tegid sõdalased Troojas. Ta oli ka esimene, kes kujundas Makedoonia faalanksi.¹⁸

Philippose kaasaegne oraator Demosthenes nägi Philipposes ja tema armees pidevat ohtu Ateena julgeolekule. Oma kolmandas filipikas (kihutuskõne Philippos II vastu) mainib ta Philippose armee organiseeritust ja erinevaid väeliike, ärgitades kreeklasi oma pealiskaudset strateegiat ja vananenud sõjapidamisviise unustama.¹⁹ Demosthenes pidas suureks ohuks vastase püsiarmeed, mis oli alati võitlusvalmis ja oskuslikult juhitud.²⁰ Oht, mida Makedoonia Kreeka kujutas, oli kasvanud Philippose käsutuses oleva sõjaväe tõttu kardinaalselt. Seda näitab ka kreeklaste ränk lüüasaamine Chaironeia lahingus 338. aastal.

Philippose hästiorganiseeritud armee vajas ülalpidamiseks pidevalt rahalisi ja materiaalseid ressursse. Selleks vallutati maavarade poolest rikkad piirkonnad Chalkise poolsaarel ja maksustati mitmeid naaberhõime.²¹ Majandusliku kindlustatuse toel suudeti luua professionaalne sõjavägi, kus arenesid välja erineva otstarbe ja rahvusliku päritoluga väeosad — faalanks, odaviskajad, vibukütid, kerge- ja raskeratsaväelased ning kasutusele võeti tõhusam piiramistehnika.²² Erinevalt teistest Kreeka linnriikidest suutis Philippos sõjaväe välja panna igal aastajal.²³

Arvestades Thukydidese hinnangut varasemale Makedoonia jala- ja ratsaväele, võib väita, et põhilised muutused viidi läbi jalaväe reformimisel. See väeliik sai tunduvalt määravamaks jõuks.²⁴ Makedoonlaste edust rääkides tõstis Aleksander Indias 324. a peetud kõnes esile oma isa teeneid. Ta märkis, et makedoonlased olid enne Philippost abitud nahkadesse rietatud hulgused ja karjused, kes kartsid pidevalt illüürlaste, triballiidide ja traaklaste sissetunge (Balkani hõimud).²⁵ Philippos

¹⁸ Diodorus 1983, XVI 3. 1–4. PS! Makedoonia faalanks erines klassikalisest faalanksist, vt jalaväge käsitlevast peatükist.

¹⁹ Demosthenes. *Olynthiacs; Philippics; Minor Public Speeches; Speech against Leptines*. With an English translation by J. H. Vince. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1970, III Philippika, 48–53.

²⁰ *Ibid.* Cherson, VIII 11–12.

²¹ J. B. Bury 1958, lk 685–686.

²² Demosthenes 1970, III Philippika, 47–51.

²³ *Ibid.*

²⁴ Thucydides 1991, II 100.

²⁵ Lucius Flavius Arrianos. *Anabasis Alexandri*. Books V–VII. With an English translation by P. A. Brunt. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 2000, VII 9. 2–4.

andnud neile seadused, kombed ja teinud neist barbarite vägede jaoks tõsised vastased ning aidanud allutada Kreeka linnriigid.²⁶ Aleksandri kõnest selgub, et Philippos värbas oma vägedesse ka sotsiaalselt vähem tähtsat elanikkonda — näiteks karjuseid. Talunikke aga enamasti sõjateenistusse ei kutsutud, mis omakorda tagas armee piisava varustatuse viljaga ja kaotas Kreeka linnriikidele omase takistuse — saagikoristusaja probleemi, mil talupidajatest mehed ei saanud sõjaväes teenida. Vastvärvatud elanikkond suunati Makedoonia jalaväkke, ratsaväelaseks saamisel oli tähtsaks eelduseks hea ratsutamisoskus, mida lihtrahval aga ei pruukinud olla.²⁷

Väeüksustele organiseeriti treeninguid ja harjutati taktikalisi manöövreid,²⁸ kuid Philippose armee väljaõppesüsteemist ei ole palju rohkem informatsiooni säilinud. Frontinus mainib oma sõjandusalases teoses *Stratagemata*, et armee pidi päevas läbi tegema 35 miili (56 km) pikkuseid rännakuid, kandes kaasas toiduvaru kolmekümneks päevaks.²⁹ Philippose armee liikumiskiirus oli oma aja kohta märkimisväärne, nõnda suudeti lahinguid isegi vältida.³⁰ Mehed said kogemusi ka pidevates vallutus sõdades.³¹ Philippos suutis majanduslikku jõudu kasutades luua professionaalse armee, mis oli võimeline sõdima aastaringselt. Väeosad said keskenduda väljaõppele, mis koos lahingupraktikaga tegi neist tugeva moraaliga üksused.

Ajalooallikates pole seda küll mainitud, kuid arvatavasti pöörati väljaõppel suurt tähelepanu erinevate väeliikide koostöö arendamisele, mis seisnes ratsa- ja jalaväe tegevuse ühendamises. Sellest annavad tunnistust ka Aleksandri juhitud manöövrid näiteks Chaironeia (Philippos oli vägede üldjuht), Granikose, Issose, Gaugamela, Hydaspese lahin-

²⁶ *Ibid.* Armeed kohta vt Diodorus 1983, XVI 3, 1–4.

²⁷ Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond. *A History of Macedonia: 550–336 B.C.* Vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1979, lk 409–410.

²⁸ Diodorus 1983, XVI 3. 1–3; Sextus Iulius Frontinus. *The Stratagems; and The Aqueducts of Rome.* With an English translation by Charles E. Bennett. London: William Heinemann Ltd, 1980, IV 1. 5–6.

²⁹ Frontinus. *Stratagemata.* IV 1. 5–6.

³⁰ Donald W. Engels. *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army.* Berkeley: University of California Press, 1980, lk 45–53; Justinus. *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus.* Volume I: Books 11–12: Alexander the Great. (Clarendon Ancient History Series.). Translations and Appendices by John C. Yardley. Oxford: Clarendon Press, 1997, XI 2. 10.

³¹ Demosthenes 1970, II *Olynthiac*, 17.

gus. Väeliikide koostöö juurutamist võibki pidada Philippose üheks suurimaks taktikaliseks saavutuseks. Niisugust taktikat kasutati varemgi, kuid Kreeka üldisesse sõjanduspraktikasse kinnistas selle just tema. Ehkki Makedoonia armees oli tähtis osa faalanksi formatsioonil, pidi selle tegevus toimuma koostöös ratsaväega ning eri tüüpi kergejalaväe üksustega. Ratsavägi pidi murdma vastase liinidest läbi ning seeläbi andma otsustava löögi, kuid see ei teinud neid armees teistest üksustest olulisemaks. Otsustav instrument oli armee kui tervik, mitte selle üks osa.³²

Jalavägi ei andnud enam pealööki, vaid selle ülesanne oli hoida vastast rindest läbi murdmast, luues raskeratsaväele võimaluse otsida vastase liinist läbitungimiseks nõrgemaid lõike. Pärast lahingurivi lõhkumist sai ratsavägi ohustada vastast tiibadelt ja tagantpoolt, sundides nii neid alistuma. Taolises olukorras võib tekkida oht, et ühendus ratsa- ja jalaväe vahel katkeb ning vägesid tabab kaos. Selliste ohtude vältimiseks kasutati manööverdamisvõimelisemat jalaväge — *hypaspist'e*³³ ja odaviskajaid, kes pidid lahingus järgnema ratsaväe löögiüksustele ja hoidma sidet faalanksiiga.³⁴ Vägede tegutsemist on üksikasjalisemalt kirjeldatud artikli viimases peatükis.

Armee ülesehitus

Järgnevalt kirjeldatakse Philippose reformitud Makedoonia armee struktuuri ning sellele lisandunud üksusi enne Aleksandri sissetungi Aiasse. Sealhulgas on käsitletud üksuste lahingülesandeid, koosseisu ja relvastust ning sellega seotud tehnoloogilisi uuendusi võrreldes varasema Kreeka sõjanduspraktikaga. Kuigi Makedoonia armee koosseis oli pidevas muutumises, on üpriski kindel, et Philippos II juurutatud struktuur säilis Aleksandri Aasia-sõjakäigu esimeses faasis.³⁵

³² David J. Lonsdale. *Alexander the Great: Lessons in Strategy*. London: Routledge, 2007, lk 38–39.

³³ *Hypaspist'e* kirjeldatakse pikemalt jalaväge puudutavas osas.

³⁴ D. J. Lonsdale 2007, lk 39.

³⁵ Reorganiseerimisest vt põhjalikumalt Albert Brian Bosworth. *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, lk 266–277.

Ratsavägi

Makedoonia ratsavägi oli Philippose peamine löögijõud. Varasemad Kreeka linnriigid ei kasutanud ratsaväge lahingutes nii laialdaselt kui makedoonlased ja nende lõunanaabrid tessaalased.³⁶ Eelduse tugeva ratsaväe loomiseks andis asjaolu, et selle traditsioonid olid välja kujunenud enne Philippos II võimuletõusu.³⁷ Klassikalist ratsaväge uurinud teadlane I. G. Spence pidas kaheksaks peamiseks ratsaväe lahingvõimekust mõjutavaks teguriks mobiilsust, ründerelvastust, kaitsevarustust, juhtimist, treeningut, motivatsiooni, paindlikkust ja arvukust. Järgnevalt on käsitletud Philippose mõjutusi nende aspektide tugevdamisel.³⁸

Makedoonia ratsavägi jagunes vastavalt päritolule ja relvastusele kaheks: kerge- ja raskeratsaväeks. Kergeratsaväge kutsuti *prodromoi*'ks,³⁹ kuid selle päritolu ja sotsiaalset tausta pole antiikaegsetes allikates mainitud.⁴⁰ Makedoonia ülikutest moodustatud raskeratsaväe nimetus oli *hetaroi* ehk „kaaslased“.⁴¹

Prodromoi-üksused kasutasid ründerelvaks pikki odasid ehk *sarissa*'sid⁴². *Prodromoi* kohta kasutati vahel nimetust *sarissophoroi*, mis tulenes otseselt relvastusest. *Sarissa*'t on ratsaväelasel keeruline käsitseda, sest seda tuleb hoida mõlema käega ja hobuse kontrollimiseks jäävad vabaks vaid jalad. Tõenäoliselt võib pidada, et *prodromoi sarissa* oli väiksem ja jalaväelase omast ka erinev.⁴³ Sõjandusanalüütiku

³⁶ Iain G. Spence. *The Cavalry of Classical Greece: A Social and Military History with Particular Reference to Athens*. Oxford: Clarendon Press, 1993, lk 22–27.

³⁷ Thucydides 1991, II 100.

³⁸ I. G. Spence 1993, lk 35. Mobiilsus, paindlikkus ja juhtimine leidsid tõestust lahingpraktikas, seetõttu saab neist parema ülevaate teises ja kolmandas peatükis (sh on nendes mainitud ka arvukus).

³⁹ Lucius Flavius Arrianos. *Anabasis Alexandri*; Books I–IV. With an English translation by P. A. Brunt. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1989, I 14. 5; III 12. 3., A. F. Pauly 1938. *Prodromoi* — nende kohta kasutati ka mõistet *sarissophoroi*, vt Arrianos 1989, I 14. 1 ja 6.

⁴⁰ N. G. L. Hammond 1979, lk 412.

⁴¹ Kreeka k *hetaroi*. Arvatavasti oli tegemist aunimetusega, sest varasemalt kutsuti „kaaslasteks“ kuninga saatjaid. Claudius Aelianus. *Historical Miscellany*. With an English translation by N. G. Wilson. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1997, XIII 4.

⁴² Arrianos 1989, I 14.1, *sarissa*'st üksikasjalikumalt allpool jalaväe kirjelduse juures.

⁴³ N. G. L. Hammond 1979, lk 413.

Lonsdale'i arvates sai relva edukalt kasutada nii rünnaku- kui ka kaitse-tegevusteks. *Sarissa*'t võidi kasutada hoopis hobuse seljast maha tulles, mis annaks sellele väeüksusele hoopis uue taktikalise funktsiooni. Viimane oletus on vähetõenäoline, sest allikad seda ei kinnita, kuigi varasemas sõjanduspraktikas nii tehti.⁴⁴ Hammondi arvates oli *prodromoi*-üksustel kergem ja odavam kaitsevarustus kui „kaaslastel“.⁴⁵ *Prodromoi* eesmärk oli korraldada luuret ja rännakul kasutati neid armee eelväena.⁴⁶ Lahingus kasutati *prodromoi*'d nii rünnakul kui ka kaitstes. *Sarissa* ei võimaldanud sama tihedat formatsiooni kui „kaaslastel“, seega oli nende rivikord avaram.⁴⁷ Arvatavasti eksisteerisid *prodromoi*-üksused juba Philippose ajal, kuid seoses temaga pole neid allikates mainitud.

Raskeratsaväelase ehk „kaaslase“ ründerelvadeks olid oda, mida kutsuti *xysthon*'iks,⁴⁸ ja mõök *kopis*⁴⁹. *Xysthon* oli valmistatud vastupidavast kontpuust, millel oli ka tagumine torkeora juhuks, kui eesmine peaks purunema.⁵⁰ See relv oli uuenduslik ja andis makedoonlastele lähivõitluses eelise, sest Pärsia ratsaväelased olid relvastatud kahe lühema odaga, mida nad said kasutada ka viskerelvana, kuid lähidistantsil polnud neist nii palju kasu kui pikemast *xysthon*'ist.⁵¹ „Kaaslast“ kaitstes kiiver⁵² ja rinnaturvis⁵³. Ratsaväelase üks käsi hoidis ohjasid, teine oda. Tõenäoliselt kilpi ei kasutatud, sest see oleks ratsaväelase tegevust piiranud.⁵⁴ Spence

⁴⁴ Osa Kreeka sõjamehi kasutas hobust lahinguväljale kohale ratsutamiseks, kuid kokkupõrkest võtsid nad osa jalaväelastena. I. G. Spence 1993, lk 10

⁴⁵ N. G. L. Hammond 1979, lk 413.

⁴⁶ Arrianos 1989, I 12. 7; Diodoros 1983, XVII 17.4.

⁴⁷ D. J. Lonsdale 2007, lk 40.

⁴⁸ Arrianos 1989, I 15. 5–8.

⁴⁹ *Ibid.* sissejuh. 64.

⁵⁰ D. J. Lonsdale 2007, lk 40.

⁵¹ Arrianos 1989, I 15. 5.

⁵² *Ibid.*, I 15.8; vt Plutarch. Lives. With an English translation by Bernadotte Perin. Vol. VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1986, XVI 4.

⁵³ Thucydides 1991, II 100; Plutarch 1986, XVI 4.

⁵⁴ Anthony MacElrea Snodgrass. Arms and Armour of the Greeks. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1967, lk 104; John Kinloch Andersson. Military Theory and Practice in the Age of Xenophon. Berkley, California: University of California Press, 1970, lk 142; N. G. L. Hammond 1979, lk 413; Allikates on mõned korrad mainitud kilbi kasutamist ratsaväelase poolt, kuid nende juhtumite puhul on tõenäoliselt tegemist kas erandi või eksitusega (Arrianos 1989, I 6.5).

mainib, et kaitsevarustusel oli moraalne efekt — ratsaväelane tundis end kaitstult kindlamini ja oli võideldes entusiastlikum.⁵⁵

Ratsaväe puhul seisnes peamine taktikaline muudatus V-kujulise kiilformatsiooni kasutuselevõtus ja selle juurutamises tugeva treeningu abil.⁵⁶ Kiilformatsioon võimaldas kontsentreerida ratsaväe lööki, et vastase nõrgematest kohtadest paremini läbi murda. Ühtlasi tekkis võimalus lahinguväljal kiiremini manööverdada, sest ratsanikud teadsid oma positsiooni, järgnedes eskadroni juhile ehk *ilarch'*ile.⁵⁷ Hammond oletab, et formatsiooni leiutasid sküüdid, mis jõudis traaklaste kaudu makedoonlasteni.⁵⁸ Kokkuvõttes andis see ratsaväele juurde paindlikkust, mobiilsust ja löögijõudu. Sel ajastul ei tuntud veel sadulat ja kannuseid,⁵⁹ mistõttu polnud võimalik rüütlitele iseloomulik piigirünnak, sest see vajab tugevat toetuspinda ratsu seljas. Järelikult nõudis *xysthon'*i või *sarissa* kasutamine kogemusi, mida omandati sõdades ja väljaõppes.

Struktuurilt jagunes ratsavägi regionaalselt moodustatud eskadronideks (*ile*),⁶⁰ millest igasse kuulus 200 meest.⁶¹ Aleksandri kõrval võitles „kaaslastest” koosnev kuninglik eskadron (*ile basilike*), kuhu kuulus 300 meest,⁶² kelle arvatavaks ülesandeks oli kaitsta kuningat, mille kohta on heaks näiteks selle üksuse tegevus Granikose all.⁶³ *Ile* jagunes neljaks *tetrarchia'*ks ja üks *tetrarchia* moodustas kiil-formatsiooni, kuhu kuulus 49 meest.⁶⁴

⁵⁵ I. G. Spence 1993, lk 61.

⁵⁶ Aelianus 1977, XVIII; Asklepiodotos. Aeneas Tacticus Asclepiodotos Onasander. With an English translation by members of the Illinois Greek Club. London: William Heinemann ltd; New York: G. P. Putnam's Sons, 1923, VII.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ N. G. L. Hammond 1979, lk 413.

⁵⁹ I. G. Spence 1993, lk 42–45; John Frederick Charles Fuller. The Generalship of Alexander the Great. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions, 1998, lk 47. Sadul võeti kasutusele 5. sajandil pKr ja tava juurdus 6. sajandil pKr ning kannused tulid kasutusele 2. sajandil pKr, laiemalt levisid 5. sajandil pKr.

⁶⁰ Arrianos 1989, III 16. 11; II. 9. 3; struktuurist kirjutab põhjalikult Asklepiodotos 1923, VII.

⁶¹ Diodorus 1983, XVII 17. 4; N. G. L. Hammond 1979, lk 411.

⁶² Diodorus 1983, XVI 4. 5. *Ile basilike* kohta kasutati veel terminit *agema*, Arrianos 1989, 2.5. 9; 3.1.4, vt ka N. G. L. Hammond 1979, lk 409.

⁶³ Arrianos 1989, II 5. 9, vt ka III 1. 4. Philippose võimuajast ei ole andmeid kuningliku eskadroni kohta.

⁶⁴ Asklepiodotos 1923, VII.

Aleksandri alluvuses võitlesid lisaks Makedoonia üksustele veel raskelt relvastatud ratsaväeüksused Tessaaliast ja Kreeka liitlased ning kergemini relvastatud traaklastest ratsaväelased. Tessaalia ratsaväelasi võib eraldi esile tõsta, sest nad olid oma võitlusvõimelt „kaaslastega” võrreldavad.⁶⁵ Suurtes lahingutes seati nad auväärsele positsioonile vasakul tiival. Neid on mitmeid kordi oma saavutuste eest teiste seast esile tõstatatud.⁶⁶ Makedoonia ratsavägi sai Philippose käe all rohkelt kogemusi, uus taktika, organisatsioon ja relvastus tegid neist elastse löögijõu, mis andekate juhtide all oli lahingutes võidukas. Spence'i arvates oli tegu IV sajandi teisel poolel maailma parima ratsaväega.⁶⁷

Jalavägi

Makedoonia jalaväkke kuulus mitut liiki väeosi, mis erinesid nii rahvuslikult koosseisult kui ka lahingülesannetelt. Armees oli kaks uuenduslikku üksust: raskesti relvastatud Makedoonia faalanks⁶⁸ ehk *pezhetaroi*⁶⁹ ja *hypaspist*'id ehk kilbikandjad. Sõjanduspraktikas olid eelnimetatud kaks üksust uuenduslikud. Enne Philippose teostatud reorganiseerimist tegutsenud üksustest võitlesid Makedoonia armees agriaania (Balkani hõim) odaviskajad, vibukütid, linguheitjad ja Kreeka hopliitidest palgasõdurid.⁷⁰

Makedoonia faalanksi nimetus *pezhetaroi* tähendab tõlkes jala-kaaslased, mis on arvatavasti kuninga antud aunimetus võrdlemaks neid aadlikest ratsaväega ehk „kaaslastega“ (*hetaroi*).⁷¹ Võrreldes Kreeka hopliitidega seisnes nende põhierinevus nii relvastuses⁷² kui ka taktikas. *Pezhetaroi* ründerelvaks oli uut tüüpi pikem piik ehk *sarissa*, mille pikkus oli keskmiselt 5,5 meetrit.⁷³ Sõdur hoidis *sarissa*'t mõlema käega ja

⁶⁵ Plutarch 1986, XXIV. 2; N. G. L. Hammond 1979, lk 435–438.

⁶⁶ Diodorus 1983, XVII 21.3.

⁶⁷ I. G. Spence 1993, lk 27.

⁶⁸ Esmane mainimine: Diodorus 1983, XVI 3. 1–4.

⁶⁹ Arrianos 1989, IV 23. 1; VI 6. 1; Demosthenes 1970, II — *Olynthiac*, 17.

⁷⁰ Arrianos 1989, I 14.3–5; II 5. 1; Diodorus 1983, 5; XVII 17. 3–5.

⁷¹ A. B. Bosworth 1995, lk 259.

⁷² Arrianos 1989, III 18. 1 ja IV 25. 5. Arrianos 1989, lk 62: kreeklane oli relvastatud kilbi (diameeter 90 cm), piigiga (2,4–2,7 meetrit pikk) ja lühikese mõõgaga.

⁷³ Polybios. The Histories. With an English translation by W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1922, XVIII 29: 14 kuni 16 küünart; Asklepiodotos 1923, V 1: *Sarissa* pikkus varieerus.

lahingasendis ulatus 1/5 piigist tema selja taha ning ülejäänud osa oli suunatud ette.⁷⁴ Makedoonlasel oli võrreldes Kreeka hopliidiga väiksem kilp, mille diameetriks oli 60 cm.⁷⁵ See kinnitati kanderihmaga vasaku õla külge,⁷⁶ et käed jääksid *sarissa* kandmiseks vabaks. *Pezhetaroi*'l oli peas pronksist früügia kiiver, jalgadel olid säärekaitsmed ja rinda kaitsetes vaid riidest tuunika — erinevalt Kreeka hopliitidest puudus neil metallist turvis.⁷⁷ Polybios toob Makedoonia faalanksit käsitledes välja ühe ainulaadse kaitsemeetodi — nimelt neljas-viies rida mehi hoidsid *sarissa*'t ehk pikka piiki ettesirutatult⁷⁸, tagumised asetaskid need eesolevate meeste peade ning õlgade kohale, et kaitsta mehi lendavate kivide, noolte ja viskeodade eest.⁷⁹

Makedoonia sõjaväe võimekust ei tõstnud üksnes *pezhetaroi* uus relvastus, sellega kaasnes eeskätt ka lahingutaktika muutumine. Peale taktikamuudatuste oli Makedoonia faalanksi eelis klassikalise faalanksi ees pikem piik, mida sai hoida kahe käega ja vähesema kaitsevarustuse tõttu mugavamalt käsitseda. Erinevalt Kreeka faalanksist sattus vastane varem torkeulatusse ja makedoonlastel oli ka 40% võrra rohkem odaotsi esimesest mehest eespool, mis suurendas vaenlasele pihtasaamise tõenäosust.⁸⁰ Lahingutes Aleksandriga tuginesid Pärsia jalaväelased vibule, lähivõitluseks kasutasid nad lühikest oda ning kaitsevarustus oli tunduvalt nõrgem kui *pezhetaroi*'l. Niisuguses erinevused tegid Pärsia jalaväelase lähivõitluses kergesti haavatavaks. Faalanksi kõige tõsisem puudus oli aga piiratud manööverdamisvõime — sattudes kokkupõrkesse oli positsiooni muutmine peaaegu võimatu. Seetõttu on arusaadav, et faalanksi peamine ülesanne oli positsioonide säilitamine ühtlase formatsiooni abil, samal ajal kui ratsavägi pidi sooritama läbimurret.⁸¹

⁷⁴ Asklepiodotos 1923, V 1.

⁷⁵ *Ibid.*, V 1. Kreeka *hoplon*'i läbimõõt oli 90 cm.

⁷⁶ N. G. L. Hammond 1979, lk 421.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Asklepiodotos 1923, V 2–3. Polybios 1922, XVIII 30. 2 mainib aga, et viienda rea *sarissa* ei ulatunud esimesest mehest mööda.

⁷⁹ Polybios 1922, XVIII 30. 3.

⁸⁰ D. J. Lonsdale 2007, lk 40.

⁸¹ Faalanks suutis tugeva võitlusvõime säilitada kindla formatsiooni abil, üksikvõitlejatena olid *pezhetaroi*'d abitud, seda tõestab kahevõitlus Korrhagose ja Dioxippose vahel. Vt Diodorus 1983, XVII 100. 2–8; Quintus Curtius Rufus. *The life of Alexander*. With an English translation by J. C. Rolfe. Vol. I. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann ltd, 1971. IX 7. 16–22.

Armee uueks väeliigiks olid *hypaspist*'id, kelle relvastusest ja funktsioonist ei saa antiikaegsetest allikatest täit ülevaadet. Varasemalt oli *hypaspist* Kreekas raskejalaväelase abiline,⁸² Makedoonias on neid enne Philippose reforme mainitud kuninga ihukaitsjatena, kes hiljem said armee osaks.⁸³ Philippose armees moodustasid nad jalaväe parima osa, neil tuli sageli osaleda pealesunnitud rännakutes ning rasketes operatsioonides.⁸⁴ Erinevalt faalanksist olid *hypaspist*'id tunduvalt mobiilsemad — Granikose, Issose ja Gaugamela lahingus järgnesid nad ratsaväele ning hoidsid ühendust rünnakukiilu ja lahinguliini vahel. Seetõttu pidid nad olema pidevalt lahingu keskmes.⁸⁵ Tõenäoline on, et *hypaspist*'idele tagas parema liikuvuse *pezhetaroi*'st kergem relvastus.⁸⁶

Peale *pezhetaroi* ja *hypaspist*'ide võitles Aleksandri alluvuses veel mitmeid teisi jalaväeüksusi, peamised liigid olid vibukütid, odaviskajad, linguheitjad ja Kreeka faalanks. Suur osa neist üksustest koosnes palgasõduritest ja Korintose liidu vägedest (Kreeta vibukütid, Kreeka faalanks, Rhodose linguheitjad, Balkani üksused jne). Nende väeliikide funktsioone Philippose reformid ei muutnud.⁸⁷

Kokkuvõte

Makedoonia armees läbi viidud peamised muudatused seisnesid taktikas, tehnoloogiliselt oli edasimineku märksa väiksem. Kasutusele võeti jalaväe *sarissa* ja ratsaväeoda *xysthon* ning uut liiki üksusena *hypaspist*'id. Peamiselt suutis Philippos kasutada ära varasemalt asetleidnud muudatusi ning need omavahel tugevaks tervikuks komponeerida.⁸⁸

⁸² Xenophon 1938, IV 2. 20.

⁸³ John R. Ellis. Philip II and Macedonian Imperialism. London: Thames and Hudson, 1986, lk 53.

⁸⁴ Robin Lane Fox. Alexander the Great. London: Futura, 1982, lk 78; J. R. Ellis (lk 53) mainib, et *hypaspist*'i palk oli *pezhetaroi* omast suurem, mis näitab nende tähtsamat positsiooni armees.

⁸⁵ Arrianos 1989, I 1. 11; IV 28. 8 ja 30. 3–4; Ellis, lk 53.

⁸⁶ Arrianos 1989, lk 62. Selles aspektis leidub seisukohtade erinevusi, nt R. L. Fox 1982, lk 78.

⁸⁷ N. G. L. Hammond 1979, lk 428–444.

⁸⁸ D. J. Lonsdale 2007, lk 44.

Oluline oli, et armeed muutusid elukutselisteks, mis suurendas sõjapidamise mitmekülgust ja oskuslikkust. Samuti tekkisid peamise jalaväeformatsiooni, faalanksi kõrvale olulise tähtsusega eriotstarbelised jalaväeüksused. Samas muutus lahingutes murrangute saavutamisel kaalukamaks ratsavägi. Taktikalises plaanis tõi see kaasa väeosade liikumis- ja manööverdusvõime paranemise ning eri liiki väeosade suurema koostöö vajaduse.

Chaironea lahing on sobiv näide Philippose armee üleolekust muu Kreeka sõjakunsti ees. Lahingus kohtus 35 000-meheline hopliitidest koosnev Kreeka liitlasvägi Philippose armeega, kelle väes oli Aleksandril juhtida 30 000 jalaväelast ja 2 000 ratsaväelast.⁸⁹ Makedoonia faalanks korraldas pettemanöövri, kus teeseldi taganemist ja Kreeka ühendväed tungisid kiirendatud sammul edasi. Sobival ajal leidis Makedoonia ratsavägi lõhe vastaste liinis ja tungis sellest läbi ning üheaegselt läbitungiga peatati faalanksi pettemanööver ning astuti kreeklastele vastu. Kreeklaste vägi oli ootamatu taktikalise manöövriga kaheks lõigatud ja nende selja taha tungis ratsavägi. See sundis kreeklased taganema ning makedoonlased saavutasid võidu. Võidu peamisteks põhjusteks oli vägede ühendtaktika, uuendatud varustus, professionaalsus, distsipliin ning parem manööverdamisvõime. Kõik eelnevad aspektid olid omavahel seoses, mis tagati Philippose reformidega.⁹⁰

Seega oli Philippos loonud armee, mis oli valmis kallaletungiks Pärsia vastu — oldi võimelised sõdima aastaringselt ja taktikaline võimekus suutis tagada otsustavaid võite. Pärast Philippose surma pärandus armee Aleksandri juhtimise alla, kuid selle struktuur jäi samaks ka kolmes peamises lahingus Pärsia vastu.

---

⁸⁹ Diodorus 1983, XVI 85. 5.

⁹⁰ Plutarch 1986, VII. IX 3; Diodorus 1983, XVI 85. 5–86.